

Keskkonna- humanitaaria haralistel radadel

Kadri Tüür 50

Foto: Enlil Sonn

15. detsembril tähistab juubelit kirjandusuurija ja semiootik Kadri Tüür, kes on parasjagu eesti keele ja kultuuri külalislektor Toronto ülikoolis. Ta on juhatanud ka Muhi Muuseumi, koordineerinud Keskkonnaajaloo Keskust, toimetanud ajakirja *Studia Vernacula* ning olnud teadurina ametis Eesti Kirjandusmuuseumis, Tartu Ülikoolis ja Tallinna Ülikoolis. Vestlesime sel puhul inimese ja keskkonna vastastikustest suhetest, ökofeminismist, kohalikkusest ja hargnevate radade loomupärasest kokkukuulumisest.

Oled juba alates magistriõppest väga põhjalikult käsitlenud looduskirjandust ja kaitsesid 2017. aastal doktoritöö looduskujutuse semiootikast loodus-

kirjanduse näitel.¹ Mis on eesti looduskirjanduse traditsioonis eripärast?

Mind huvitab rohkem see, mis meil muu maailmaga sarnast on. See on tegelikult lähtepunkt, millest tuleb oma kultuuri ja selle nähtusi hakata laiale maailmale arusaadavaks tegema: näete, meil on ka sellised teemad või sellised troobid. Esmalt tuleb luua ühispind ja alles seejärel saab delikaatselt osutada erijoontele. Eesti looduskirjandus on olnud üsna kitsalt kohakeskne ja osutanud siinsetele imetlust väärivatele looduse üksikobjektidele. Laiem keskkonnamure ei ole meie idüllilisse metsakurukesse veel täie selgusega jõudnud. See oli ka üks meie aasta eest lõppenud Eesti keskkonnaliikumist XX sajandil käsitlenud uurimisprojekti järeldusi.

Milline võiks olla looduskirjanduse uurimise ja selle tulemuste roll üleilmse keskkonnakriisi leevendamisel või sellega kohanemisel? Mida saavad keskkonnahumanitaarid maailma mõistmiseks ja parandamiseks teha?

Inimene on lugusid jutustav loom. Oskus lugusid luua, luisata ja luuletada on inimliigi semiootiline erioskus, nagu on osutanud Umberto Eco. See, mida me oma keskkonnast arvame, kuidas end selle suhtes asetame, kui aupaklikult või ahnelt sellesse suhtume, põhineb lugudel, mille abil meid on oma kultuuris maailmaga suhestuma sotsialiseeritud. Selleks et muuta suhtumist, tuleb muuta domineerivaid lugusid. Praegu ma hästi ei usu, et käputäis keskkonnahumanitaare

¹ K. Tüür, *Semiotics of Nature Representations: On the Example of Nature Writing*. (Dissertationes semioticae Universitatis Tartuenssis 25.) Tartu: University of Tartu Press, 2017.

suudab ülikastelt suurkorporatsioonidelt keskkonnalugude jutustamisel jämeda otsa enda kätte sebida. Ajaloos on seda siiski juhtunud: Rachel Carsoni „Hääletu kevad” („Silent Spring”, 1962, e k 1968) andis ühiskondliku järeleaitamistunni keemiatööstuse rääkimata lugude teemal ja suutis esile kutsuda muudatusi inimeste tarbimisharjumustes (näiteks, et DDT-ga ei ole mõistlik koduparasiite tõrjuda). Mingeid lokaalse tasandi mõttemuutusi on vast siiski võimalik tänapäevalgi järelejätmatu tööga esile kutsuda. Tegemata ei ole seda tööd igal juhul mõtet jätta.

Oma kirjandusökoloogilistes kirjatöodes oled rõhutanud optimistliku või naljatava hoiaku olulisust muutuvate oludega kohanemisel: komöödias jäävad kesksed tegelased lõpuks ellu. Mida sellise lähenemisega saavutada võiks?

Hirm halvab. Selleks et ka hirmsas olukorras tulemuslikult tegutseda, tuleb osata seda kõrvalt vaadata, soovitatavalt väikese annuse kummastuse abil. Eestlastele omane must huumor on siin võimas abivahend. Ehkki paljud lääne heaoluühiskonna kasvandikud sedasorti nalja ei mõista, rääkimata vajadusest seda aegajalt käiku lasta. Et oskus nalja tööriistana kasutada säiliks, tuleb seda püsivalt harjutada. Keskkonnamure, -ahastuse ja -depressiooni eri vormidest räägitakse palju, terveid teadusartikleid on kirjutatud keskkonna halvenemisest tingitud masenduslike meeleseisundite tüpoloogiatest. Võibolla see on esimene samm, et osata oma seisundit adekvaatselt nimetada, aga sealt tuleb edasi minna, et päriselt olukorda parandava tegutsemiseni jõuda. Nali aitab.

Kas oled nõus, et ebaproportsionaalselt inimliigi- ja meessookesksete suhtumiste mõju leevendamiseks võib eesti kultuuris pöörata pilgu arhailisemate kultuurikihistuste ja -nähtuste poole?

Kas nii võib leida lootust, et õiglasem ja mõistlikum vaade ühiskonnale ning inimese ja muude liikide omavahelised suhted võiksid olla saavutatavad? Kas sealt võiks otsida lokaalseid lahendusi üleilmses keskkonnakriisis?

Oo jaa. Kisa laadis „Mis, te tahate tagasi koopasse elama minna või?” mis tahes tasaarengulisemate mõtete väljendamise peale on garanteeritud. Ei, ei pea tagasi matriarhaatlikku koopasse elama minema, enamik meist ei tuleks sellega toime nagu-nii. Aga rohkem tuleks keskenduda kahele asjale: esiteks oma ellujäämisvajaduste määratlemisele ning kõige muu kokku tõmbamisele, et need vajadused saaksid ka pikas perspektiivis rahuldatud; teiseks, oma vahetus ümbruses vastastikku toetavate suhete alal hoidmisele, seda nii teiste inimeste kui ka teiste liikidega, samuti maastikuga. Ökofeministlik kirjandus ja kirjandusuurimine saab siin kahtlemata vajalikes suundades osutada.

Sooline perspektiiv on sulle kultuuruurimisel ammu armas olnud. Peale ökofeministliku kirjandusanalüüsi viljelemise oled koostanud ka näiteks meesluule almanahhi.² Sinu uus raamatki jaguneb kaheks osaks, „Eesti mees” ja „Saare naine”. Mis on selliseid teemapüstitusi ajendanud – kas tunne, et embkumb vajab järeleaitamist?

Pigem see, et mehed ja naised peavad koos töötama, et kõigi olukord paraneks. Naiste õigused ei jõustu, kui mehed kaasa ei tule, ja meeste mured ei lahene, kui nad naisi nende lahendamisest eemal hoiavad. Lugesin just Facebookist, et tüüpilist eesti meest kiidetakse tavaliselt kaks korda: „nii tore poiss sündis!” ja „hea mees oli!”. Ma ei ole kindel, kas naised niipalju tunnustust iga kord saavadki.

² Saare meesluule almanahh. Koost, toim K. Tüür. [Koguva:] Muhu Pärandikool, 2025.

Ametikohtade kõrvalt Tartu, Tallinna ja Viljandi institutsioonides oled kõvasti vaeva näinud selle nimel, et korrastada Koguva Laasu talu Muhu saarel ja oled üldse kodusaares kogukonna kultuuri- listes ja muudeski tegemistes igapidi aktiivne. Kui oluline on sinu jaoks olnud kohaliku traditsiooni ning üle ilma oluliste teemade ja teooriatega ühendamine või nende vahel seoste nägemine?

Muhus on mu kodu, see pole kunagi kusagil mujal olnudki. Tööl olen küll pikalt mandril käinud, aga seda teevad paljud saareelanikud. Praegu lihtsalt käin töö- l natuke kaugemal, teisel mandril.

Koguva Laasu on Muhu Tüüride sugu- võsa „ürgkodu”, seal on juba põlvkondlik vastutus vaikimisi sees. Väheoluline ei ole ka nn *off-grid*³ elamise oskus, mida olen loodetavasti suutnud oma lastele edasi anda: teed ise tuled alla, keedad süüa, hoo- litsed selle eest, et majaümbrus võssa ei kasvaks. Need oskused ei ole praegu kah- juks enam üldlevinud.

Mis puudutab teadustööd ja selle raames tehtud valikuid, siis loomulikult koha- likkuse mõtestamine, ümbritseva keskkonna tundmine, teiste liikide kujutamine inimkeelses kirjanduses – kõik teemad saavad alguse vahetust isiklikust kogemu- sest ja soovist seda kuidagi abstraktsemalt kirjeldada. Siis hakkad huvitavate teooriate järele ringi vaatama, üht-teist ikka leiab: ökokriitika, humanistlik geograafia, zoo- ja ökosemiootika, pärandtehnoloogia- uuringud... Kaugelt vaadates võivad need tunduda väga haralised huvid, aga minu jaoks on need kõik omavahel loogiliselt sobituvad pusletükid.

Elad põliste vabade talupoegade Schmuulide naabertalus. Viimasel ajal on üks neist pälvunud palju tustust ja

³ võrguühendusest, autonoomse, isemajan- dava

igasuguseid arvamusi. Mille poolest erineb üle Eesti tuntud Juhan Smuul Koguva Tooma Juhanist?

See ei ole päris täpselt sõnastatud küsi- mus. Peaks olema: mille poolest erineb pealiskaudselt lahmiv lähenemine kir- janikule tema teoste süvenenud lugemi- sest? Mina eelistan lugemist lahmimisele. Selleks et tähelepanelikult lugeda, ei pea olema muhulane.

Oled edendanud muhu keele kasutamist kirjasõnas. Aga milline on praegu suu- lise muhu keele seis?

Muhu keele seis on hea. Neid, kes seda pärandoskusena valdavad, kes on omandanud selle otse oma vanavanema- telt, on minu põlvkonnas veel üllatavalt palju. Eks oma osa mängib seegi, et väga paljud muhulased suutsid ka läbi XX sajandi paikseks jääda ja oma kodukihel- konna külge klammerduda, kogukond on olnud püsivam ja sidusam kui mitmel pool mandril. Praegu kasutatakse muhu keelt rõõmu ja uhkusega, igaüks ikka natuke proovib, sisserännanud samuti.

Miks on oluline kolkakirjandus ja mida ütleb selle olemasolu või õilmitsemine kultuuri üldise mitmekesisuse ja elujõu kohta?

Mitmekesisus on kultuuri püsimise alus. Sama kehtib ka ökosüsteemide kohta.

Üks teine meretagune asi puudutab sinu praegust tegevust Kanadas Toronto üli- kooli eesti keele ja kultuuri lektorina, kus puutud kokku sealse väliseesti kogu- konnaga. Kuidas on selle seis?

Välis-Eesti kogukonnad meenutavad oma piiratud hulga inimeste ja üksikute keskustega tõesti pisut meie külaühis- kondi. Tänu oma maainimesetaustale ei ole olnud väga keeruline sisse elada või tai- bata, kuidas asjad käivad. Torontos ilmub regulaarselt Välis-Eesti maakonnaleht

Eesti Elu. Praegu lihtsalt loen Saarte Hääle asemel seda ja vahel teen kaastööd.

Mul on väga hea meel, et Eesti Elu veebitoimetaja Vincent Teetsov tegi ettepaneku hakata kirjutama keelekolumne. Aasta jagu on neid nüüd ilmunud, igas kuus võtan ühe olulise eestikeelse väljendi ja selgitan inglise keeles, kuidas see on kokku pandud ja mida sellega teha saab. Siinsetelt lugejatelt on tulnud positiivset tagasisidet, ütlevad, et meeldib. Kui nii, siis muidugi kirjutan edasi.

Saare meesluulet kogusid koos Merit Karise ja Kaja Sepaga. Viimane on öelnud, et luuletamine on meestele tervislikult väga soovitatav tegu, see aitab muu hulgas toime tulla stressi ja eluraskustega. Mis on aga sinu enda jaoks luuletamise tähendus, siht või mõju, olgu siis kolm aastakümnet tagasi kirjandusrühmituses Erakkond või nüüd blogis?⁴

Eks ma olen lihtsalt katsetanud eri kirjutamise viise. Mõne asja ütlemiseks sobib paremini artikli vorm, mõne teise jaoks luuletus. Blogipidamine on küll praeguseks juba väga anakronistlik tegevus, aga mulle meeldib. Püüan hoida sissekanded enam-vähem nii lühidad, et ühe-kahe telefoniekraanitäiega saaks ära öeldud, mis parasjagu oluline öelda tundub. Mõned luuletuste kimbukesed on aastate jooksul ka ajakirjades avaldatud, aga oma ilukirjandusliku loomingu üheks esinduslikumaks näiteks pean koostöös Urmas Viigiga ilmunud lühiproosaraamatut „Muhu Inglise“ (2016). Olen aidanud kaasa mõne teise luulekogu koostamisel-toimetamisel, see on ka väga tore töö.

Astusid Tartu Ülikooli niinimetatud üleminekuajal, kui elu ühiselamus oli palju kogukondlikum kui praegustes moodsates ühiselamutes, kui seminari-

töid võidi veel kirjutada käsitsi ning rektor Peeter Tulviste juhtimise all valitses peaaegu piiramatult akadeemiline vabadus. Mis vääraks sellest ajast tagaigatsemist, tagasitoomist või lihtsalt hea sõnaga meenutamist?

See on tõsi, et jõudsin ülikooli üsna enneolematul ajal, kus kursuste süsteemilt mindi üle ainepunktisüsteemile, aga reeglid ei olnud veel paigas, nii et kes viitis, sai mööda ülikooli ringi lustida, palju kulus.

Lisaks filoloogiastuudiumile käisin näiteks ajaloolaste juures Tiit Aleksejevi keskaja ajaloo loengus. Selle eksam läks mul kehvasti, sest toimus vahetult sünnipäevale järgnenud päeval. Bioloogid kutsusid endaga koos Raivo Männi käitumisökoloogia ainet kuulama. Seal mul jäi kevadel hinne kahe vahele, aga järelevastamise tulemusena hinne tõusis, võibolla sellepärast, et panin miniseeliku selga. Samuti väisasin koos ühikasõpradega, kelle hüüdnimed olid Väike Sots ja Metsjeesus, sotsiaaltöö loenguid. Aga seal tulin poole pealt ära, need olid surmigavad. Kõige selle juures õnnestus bakalaureusekraad kõigest viie aastaga kätte saada, ehkki tollal ei pannud keegi seda pahaks, kui nominaalaeag natuke üle läks.

Muidugi tuli hakkama saamiseks õppe-laenu võtta ja tööle minna, aga ülikooliaegsed töökohad olid samuti kõik väga toredad: tegin kaastööd Saare maakonna ajalehele Meie Maa, õpetasin algajatele inglise keelt Tartu firma Studium tiiva all, kaks talve olin inglise keele õpetaja Tartu Ehitus- ja Kergetööstuskoolis. Mõnda aega olin laia profiiliga teadur-koristaja Karl Ristikivi muuseumis ja tegin tööampse kirjandusmuuseumis rahvalaulude sisestajana. Isegi Koreli arvutifirmas olen koristajat asendanud. Ega ma juhutöödest praegugi ära ütle, ehkki raha pärast ei ole enam vaja seda teha. Nii kogunevad lood ja kogemused, mida muidu ei saa.

⁴ <https://kirjads6gedatekylast.blogspot.com>

Kuidas hindad kõige selle valguses oma senist akadeemilist karjääri?

Niimoodi sinka-vonka improviseerides ei saa ju mingit korralikku akadeemilist karjääri teha. Kaks magistriraadi, siis 14 aastat pusimist doktoritööga muude kohustuste ja perekonna kõrvalt (et mitte öelda arvelt), ja siis selline hüpe lombi taha keeleõpetajaks. Järeldoktorantuuri poleks keegi mind võtnud, mis noorteadlane see vanem kui 40-aastane ikka enam on. Tõsi, mõni teine on selle aja peale juba professor, aga mul on huvitavam elu.

Sel aastal algas viieaastane projekt „Mälu ja keskkond: vägivaldsete ajalugude keskkonnamõju rahvasteüleses Euroopa kirjanduses”. Millele selles keskendum?

Selles projektis on Eneken Laanes koos kolleegidega Tallinna Ülikoolist otsustanud tuua üksteisele lähemale ja arendada dialoogi keskkonnahumanitaaria ning mälu-uuringute vahel, keskendudes vägivaldse ajaloo ja keskkonna omavaheliste seoste väljendumisele kirjanduses. Minu jaoks on see huvitav ka seetõttu, et toob mind otsapidi ringiga tagasi nende teemade juurde, millega kunagi alustasin: koht, kohalikkus, kohatus, kohast lahtirebituse või sellest ilma jäämise traumaatiline kogemus. Austraalia filosoof Glenn Albrecht on selle kirjeldamiseks pakkunud välja solastalgia mõiste, mis tähistab kurbust kaduvate või juba kaotatud kohtade pärast. Seda tuleks meie materjali peal natuke lähemalt uurida.

Vägivald ja keskkond on alati seotud. Ameerika ökokriitik Rob Nixon on toonud laiemasse käibesse aeglase vägivalda (ingl *slow violence*) mõiste. See tähistab aeglast elukeskkonna halvenemist keskkonnarüüste ja ekstraktivismi tagajärjel, kui keskkonda nähakse pelga ressursina,

mille ammutamine annab ettevõtjale rahalist tulu. Viimaks viib see elu lõppemiseni nii üksikisiku kui ka planeedi mõõtkavas. Kuna see toimub vaikselt, tihti silmale nähtamatult ja järkjärguliselt, on raske selle vastu efektiivselt protestida või seda pidurdada. Silmanähtavalt ju midagi kohe õhku ei lenda. Kahju kuhjub aeglaselt.

Mida ise kavatsed edaspidi uurida? Millised huvitavad eesti keskkondliku humanitaaria teemad ootavad uurijat?

Lähemas tulevikus jätkan õpetamist Toronto ülikoolis ning püüan samal ajal aidata kaasa nendesamade traumaatiliste kohalugude uurimisele, millest eespool juttu oli. Lisaks sellele osaleme koos Tallinna Ülikooli doktorandi Silvia Lotmani ja magistrandi Stefan Ottensiga üle-euroopalises uurimisprojektis lühendnimega RURALEX, mis uurib keskkonnateadmuse vähenemist tühjenevates maa- piirkondades. Seal on koos antropoloogid, sotsioloogid, ajaloolased, keskkonnafenomenoloogid – väga kirju ja huvitav seltskond, kellega koostöö tegemiseks tuleb kirjandusteadlasel taas kord oma mugavustsoonist välja astuda. Erialase arengu seisukohast on see väga vajalik.

Mis meil puudu on ja mujal on? Lätis näiteks on viimasel kümnendil tehtud palju öko- ja keskkonnateatrit ning seda mõtestatud. Kus on meie metsateater?

Millise raamatu võtaksid kaasa üksikule saarele?

Arne Maasiku arhitektuuri- ja võsafotode raamatu.⁵ Oh sa poiss, kus selle abil saab erinevates ruumides rännata.

Küsimusi esitas OTT HEINAPUU

⁵ A. Maasik, Fotod. Photos. 1994–2007. Toim E. Epner. [Tallinn:] A. Maasik, 2007.